
RAZVOJNA STRATEGIJA ZBIRK SLOVENSKEGA ETNOGRAFSKEGA MUZEJA

Irena Keršič

129

Da bi lahko spoznali kvantitativno in predvsem kvalitativno rast zbirk Slovenskega etnografskega muzeja, ki dokumentirajo način življenja Slovencev v 20. stoletju, je za uvod potrebno analizirati strategijo nastajanja zbirk v posameznih časovnih obdobjih.

Predhodnica zbirk prvega in dolgo obdobje tudi edinega etnografskega muzeja v Sloveniji je bila etnografska zbirka v okviru Kranjskega deželnega muzeja. Ta je obsegala predvsem zbirke noš, vezenin, pohištva in t. im. narodne umetnosti.

V zgodovini zbiranja etnoloških predmetov sta takrat odločali tipološko in estetsko merilo. O izdelovalcih in uporabnikih teh predmetov v starih inventarnih knjigah ne izvemo veliko. Tudi o njihovi funkciji ali o eventualni spremembi namembnosti največkrat ni podatkov; tudi njihov socialni status največkrat ni bil določen. Merilo zbiranja so bili nekdam bolj posebni predmeti in ne tisti, ki so rabili za vsakdanjo rabo.

Od ustanovitve Kraljevega etnografskega muzeja l. 1923 dalje so zbirali tudi predmete ljudske obrti, ljudske glasbe, ljudskih običajev ter predmete "eksotičnih" narodov. Sploh se je v obdobju do druge svetovne vojne tudi pri nas pri opredelitvi predmeta etnologije uveljavil novoromantični duh, čeprav naj bi slovenska etnološka misel ob izteku 19. stol. krenila na bolj realistična pota (Kremenšek 1978: 10).

Matija Murko je leta 1896 v "Naukih", neke vrste etnološkem in muzeološkem programu za Slovence, zapisal: "Po mojem mnenju je sedaj naša glavna naloga, da povsod zbiramo in študiramo, kar imamo za narodopisje važnega..." (Murko 1896: 133). Vendar je bila politika zbiranja v muzeju še dolgo usmerjena v zbiranje čim starejših predmetov, ki naj bi dokazovali predvsem avtentičnost in starost slovenskega naroda. Predmeti so prihajali v muzej večinoma le z Gorenjske in iz Bele krajine.

Kmetje so po mnenju raziskovalcev predstavljali jedro naroda. Zbrani predmeti so bili sicer iz kmečkega socialnega okolja, znotraj katerega še vedno ni bilo upoštevano socialno razlikovanje.

Leta 1940 je s kadrovske spremembami v vodstvu muzeja prišlo tudi do drugačnih pogledov na predmet etnologije. Materialno, socialno in duhovno kulturo so pojmovali kot starosvetne ostaline v sodobnosti. Do šestdesetih let tega stoletja je v etnološki teoriji in praksi prevladoval še predvojni vzorec. V zbiralni politiki muzeja pa to obdobje lahko

opredelimo kot zbiranje in ohranjanje "starih narodovih dragotin". Ob koncu petdesetih let je Vilko Novak sicer opozoril slovenske etnologe (pod vplivom Richarda Weissa in Sigurda Erixona), da predmet etnologije ni le preteklost, ampak tudi sedanjost in ne samo kmečko prebivalstvo, temveč so njen predmet vse plasti prebivalstva (Novak 1956: 7-15). Vendar v muzejski praksi to vodilo še dolgo ni našlo plodnih tal.

Povojni čas, ki je v družbenem in gospodarskem življenju prinašal velike spremembe, se je odražal tudi v muzejskem delu. Izgradnja socializma je napovedovala, da bodo izničena nasprotja med mestom in deželo. Zato so etnografi in folkloristi hiteli s sistematičnim zbiranjem gradiva na terenu. Za zbiranje predmetov materialne, socialne in duhovne kulture so muzealci organizirali terenske ekipe, ki so predmetno gradivo natančno dokumentirale z opisom, fotografijo in risbo. Metodični pripomoček za poenotenost dela so bili predhodno sestavljeni vprašalniki. Do leta 1962 se je pod vodstvom takratnega direktorja Etnografskega muzeja Borisa Orla zvrstilo osemnajst ekip, po njegovi smrti pa še petnajst (Rogelj - Škafar 1993: 13).

Ker so bile do konca 2. svetovne vojne v muzejskih zbirkah zastopane le nekatere zvrsti kmečke kulture, predvsem tekstil in ljudska umetnost, so delavci muzeja začeli izpolnjevati zbirke tudi z drugih področij, kot so poljedelstvo, obrti, transportna sredstva itd. Prostor zbiranja se je z Gorenjske in Bele krajine razširil tudi na druga območja: na Dolenjsko, v Prekmurje, na Notranjsko in Primorsko. Zbrano gradivo s tega obdobja je bilo zelo obširno in pomeni temeljni fond Slovenskega etnografskega muzeja. Raziskovanja in zbiranje s povojnega obdobja so bila torej usmerjena v ljudsko kulturo, ki so jo pojmovali razvojno in jo enačili s kmečko kulturo. Pomanjkljivost takratnega pristopa pa je bila, da ljudskokulturni pojavi niso bili vpeti v družbeno-zgodovinska dogajanja. Etnologi so izražali strah, da bodo civilizacijski procesi in urbanizacija zamajali temelje kmečke kulture. Etnologija je tako pri nas, kakor tudi drugod, v drugi polovici tega stoletja začela izgubljati svoj predmet (Rihtman - Auguštin 1988: 3). Prebivalstvo se je začelo množično seliti iz vasi v mesta.

Šele šestdeseta leta so prinesla pomembne premike v razvoju etnoloških teoretičnih pogledov na Slovenskem. Etnologija je bila definirana kot specializirana disciplina historiografskega značaja, ki se posveča raziskovanju vsakokratnih, vsakdanjih, običajnih, tipičnih kulturnih oblik in vsebine vsakdanjega življenja tistih družbenih slojev in skupin, ki dajejo neki etnični skupini in nacionalni enoti specifičen značaj (Kremešček 1960/61: 7). Etnologijo odslej zanima odnos nosilcev načina življenja do teh prvin. Poudarjena je bila potreba po preučevanju sedanjosti, v praksi naj bi se začel uveljavljati genetično strukturalni vidik.

Slovenski etnografski muzej je leta 1964 odprl tudi posebni oddelek Muzeja zunajevropskih kultur z vrsto zgodovinskih etnoloških zbirk z vseh celin in tudi z zbirkami, ki so dokumentirale sodobno kulturo ljudstev iz drugih dežel sveta (Štrukelj 1983: 125). Te zbirke so bile ob jugoslovanski politiki neuvrščenen v šestdesetih in sedemdesetih letih med obiskovalci deležne velikega zanimanja. Simptomatično je, da je muzej v tem obdobju veliko energije vlagal v to svojo dislocirano enoto in ji dajal v marsikaterem pogledu prednost pred zbirkami domače kulture.

V muzeju so ob pripravah občasnih monotematskih razstav začeli proučevati in

zbirati material, ki naj bi opredmetil prikaz življenja ne samo kmetov, temveč tudi drugih poklicnih skupin, npr. rudarjev, splavarjev, gozdnih delavcev itd. Začeli so z zbiranjem celotnih inventarjev, kar do takrat ni bila praksa. Leta 1977 je muzej prvič načrtno pridobil pomembno zbirko celotnega inventarja malega kmeta iz Bistrice ob Sotli. S svojim zbiranjem je v poznih sedemdesetih muzej posegel tudi na urbano območje. V metodičnem pogledu so bile takrat novost Vprašalnice, Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, ki jih je v več zvezkih izdalo Slovensko etnološko društvo. Vprašalnice so razširile klasično etnološko sistematiko na trinpetdeset tematskih področij. Tako vsebinsko kot metodično so še danes priročnik za različne raziskovalne namene in tudi za zbiralno politiko muzeja. V raziskovalni praksi so Vprašalnice predstavljale smerokaz za skupni projekt slovenskih etnologov Način življenja Slovencev v 20. stoletju.

Sledile so topografske obravnave območij na slovenskem etničnem območju (prostor raziskovanja se je razširil tudi na območja izven meja države, kjer bivajo Slovenci). Po enotni shemi smo proučevali posamezne slovenske občine in izdali več publikacij. Namen projekta je bil, da bi prišli do sinteze načina življenja Slovencev v 20. stoletju, žal pa projekt ni bil izpeljan do konca.

V sedemdesetih letih je veljalo, da so za etnologijo, kot tudi za muzejsko predstavitev pomembne vse plasti prebivalstva v preteklosti in sedanjosti ter da ni zanimiv le razvoj kulturnih prvin, temveč so predvsem pomembni odnosi, ki jih nosilci načina življenja oblikujejo do kulturnih prvin. V osemdesetih letih je bil viden napredek pri pojmovanju muzejskega predmeta, le-ta naj ne bi imel le zgodovinskega, socialnega in krajevnega ozadja in funkcije, temveč je njegova govorica še mnogo širša. Etnologi v muzeju so se začeli zanimati za sodobne tokove družbe in kulture. Nastajale so povsem na novo zasnovane zbirke mode, delovnih oblačil, zbirke z gostilniškim inventarjem itd. Zanimanje za urbane teme so v muzej pripeljale prve zbirke iz urbanih območij. Usmeritev na podeželsko (kmečko) in urbano etnološko preučevanje je veljalo preseči in danes je predmet etnološkega proučevanja kultura v najširšem smislu.

Muzejski predmet sicer sodi v primarno muzejsko gradivo. Vsega pa se vendarle ne da ohraniti v obliki materialnega spomina z zbirkami predmetov. Predmet po Van Menschu (1995) šele v povezavi z drugimi in predvsem z uporabnikom tvori vsebino muzeološkega razmišljanja. Nova slovenska etnološka muzeologija je razvila svojo smer pristopa do informacijske vsebine predmetov, ki se kaže na občasnih razstavah od osemdesetih let naprej. Najpomembnejši projekt glede zbirke pa je v zadnjem času gotovo sistematično izdajanje zbirke Slovenskega etnografskega muzeja, t. j. katalogov zbirke s spremnimi študijami. Tega projekta se je muzej lotil v začetku devetdesetih let zaradi zadrege s prostorom za razstavljanje. Večina predmetov, ki so shranjeni v depojskih prostorih, je bila le redko na ogled, ker je muzej več kot sedemdeset let imel le dve razstavni dvorani. Zato smo se odločili za izdajanje zbirke v knjižni obliki, da bi približali shranjene dragocenosti tudi drugim. Za takšen cilj je bilo potrebno dodelati koncept, ki je zahteval reinventariziranje zbirke, poglobljen študij predmetnega gradiva in dopolnjevanje posameznih zbirke. Odločili smo se tudi, da bomo izdajali knjižne predstavitve zbirke dvojezično, prevedene tudi v angleščino, kar omogoča komparacije in povezave z drugimi kulturami.

Slovenski etnografski muzej je po dolgih desetletjih le dobil najprej svojo upravno stavbo, sledi še prenova razstavne palače, za katero upamo, da bo v bližnji prihodnosti tudi gotova. V tej slednji bomo med drugim lahko razstavili študijske muzejske zbirke. Kljub temu pa bomo nadaljevali z izdajanjem naših zbirk. Doslej je muzej izdal naslednje publikacije: *Votivi* (1991), *Pasovi in sklepanci* (1993), *Oselniki* (1994), *Misijonarji, darovalci indijanskih predmetov* (1997) in *Igrače* (1999). V pripravi sta zbirki svetil in modelov za modrotisk (Dular 1997: 444).

Ob koncu osemdesetih in v devetdesetih letih je Slovenski etnografski muzej strokovno moč in tudi svojo finančno strategijo usmeril v bodočo postavitev stalne zbirke v nanovo pridobljeni razstavni palači. To je še dolg iz preteklosti, ki ga je potrebno čim prej realizirati, potem pa sile usmeriti k proučevanju načina življenja Slovencev tudi v drugi polovici 20. stoletja. Pri tem smo v zaostanku, kar je velika škoda. V tej polovici stoletja se je zgodilo več sprememb, kot prej v več stoletjih skupaj. Pri sočasnem zbiranju je namreč kontekst predmeta mnogo bolj jasen in ga je moč tudi bolj dosledno in večnivojsko dokumentirati. V procesu transformacije predmetov v muzealije je pomembno, da naš cilj ni samo zbiranje predmetov, temveč predvsem tudi zbiranje informacij o vsakem od njih, o vsem, kar ustvarja zgodbo o predmetu in njegovem kontekstu. Če je časovni odmik zbiranja prevelik, se izgublja vrsta navidez obrobni informacij, ki pa lahko veliko pripomorejo h "govoric predmeta". Hkrati tudi ugotavljamo, da je glede na vsak dan večjo goro konzumnega blaga, ki ga ljudje danes rabijo v vsakodnevnem življenju, nujno potrebno izdelati metodologijo sistematičnega zbiranja, ki bo zmogla zadosti kritiške refleksije.

Naš cilj ni le zbiranje predmetov kot nosilcev informacij in znanja, temveč tudi formiranje zbirk. Pri formiranju novih in dopolnjevanju starih zbirk imamo v mislih štiri kategorije:

- **reprezentativne kolekcije** za posamezna desetletja, za posamezne strukture prebivalstva;
- **sistematične kolekcije**, ki so odvisne od stopnje raziskanosti že obstoječih zbirk in dopolnjevanje le-teh;
- **pridružene kolekcije** (Associative collections), pri katerih samo omejeno število predmetov dosega kriterij za zbiranje, njihova prava vrednost se bo pokazala šele čez čas (teh predmetov zato tudi še ne inventariziramo, da jih kasneje iz zbirke lahko izločimo);
- **priložnostne kolekcije**, torej tiste, za katere se odločimo na osnovi ponudbe darovalcev in ne po lastni presoji, če seveda imamo zanje fizične kapacitete (prostor, police...).

Sklep

Različni pristopi in nazoni o predmetu etnologije so pogojevali nastajanje različnih zbirk Slovenskega etnografskega muzeja tako v kvantitativnem kot predvsem v kvalitativnem smislu. V vsakokratnem zgodovinskem obdobju so se z določenim časovnim zamikom teoretična vodila stroke reflektirala tudi v zbiralni politiki muzeja, torej tudi pri odločitvi, kateri kulturni fenomen bomo v muzeju ohranjali zanamcem.

Zgodovinska analiza zbiranja predmetov, tvarnih pomnikov določene kulture v Slovenskem etnografskem muzeju, nam nazorno kaže, kako je bilo to stoletje polno sprememb v orientaciji predmeta etnologije. Med našim časom in pregledanimi razdobji je vidna kvalitativna razlika. Pomemben premik se kaže v današnjem zajemanju širše kulturne problematike in ne le posameznih kulturnih sestavin. Večji poudarek je danes na proučevanju socialnega zornega kota kulturnega fenomena. Etnologa danes zanima predvsem odnos med človekom in njegovim kulturnim okoljem (Kremenšek 1978: 57).

VIRI IN LITERATURA

- DULAR, Andrej, Knjižna zbirka Slovenskega etnografskega muzeja - od začetkov do leta 1997 (Urednikov zapis ob predstavitvi petega zvezka Knjižnice SEM 21. maja 1997 v Slovenskem etnografskem muzeju). V: Etnolog 7, Ljubljana 1997.
- KERŠIČ, Irena, Pota in razpotja Slovenskega etnografskega muzeja. V: Zbornik 1. kongresa jugoslovanskih etnologov in folkloristov 2, Rogaška slatina 1983, 477-483.
- KREMENŠEK, Slavko, Družbeni temelji razvoja slovenske etnološke misli. V: Pogledi na etnologijo, Ljubljana 1978.
- KREMENŠEK, Slavko, Nekaj pripomb. V: Glasnik SED, III, 1960/61, št. 2.
- VAN MENSCH, Peter, K metodologiji muzeologije. V: Muzeoforum. Zbornik muzeoloških predavanj 1993/1994. Ljubljana 1995, 7-19.
- MURKO, Matija, Narodopisna razstava češkoslovska v Pragi leta 1895. V: LMS, Ljubljana 1896.
- NOVAK, Vilko, O bistvu etnografije in njeni metodi. V: Slovenski etnograf 9, Ljubljana 1956, 7-15.
- RAZVOJ slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj. Ljubljana 1995.
- RIHTMAN - AUGUŠTIN, Dunja, Etnologija naše svakodnevnice, Zagreb 1988.
- ROGELJ - ŠKAFAR, Bojana, Slovenski etnografski muzej - sprehod skozi čas in le delno skozi prostor, Ljubljana 1993.
- SLAVEC, Ingrid, Težnje v povojni slovenski etnologiji. V: Zbornik 1. kongresa jugoslovanski etnologov in folkloristov I. Rogaška slatina 1983, 148-173.
- ŠTRUKELJ, Pavla, Neevropske zbirke v muzeju Goričane. V: Slovenski etnograf 32, Ljubljana 1983, 126-158.
- THE MANUAL of museum planing. Museum of Science and Industry, Manchester, London 1991.